

11. Walsh J. Yugoslavia The Flash of War [Електронний ресурс] / J. Walsh // Time magazine. – 1991. – 30 September. – Режим доступу: <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,973956,00.html>.
12. Yugoslavia: Balkans Will Be Balkans [Електронний ресурс] // Time magazine. – 1989. – 9 October. – Режим доступу: <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,958740,00.html>.
13. Hatzopoulos P. “All that is, is nationalist”: Western imaginings of the Balkans since the Yugoslav wars / P. Hatzopoulos // Journal of Southern Europe and the Balkans. – Vol. 5, Issue 1. – 2003. – P. 25-38.
14. Hagen W. The Balkans’ lethal nationalisms [Електронний ресурс] / W. W. Hagen // Foreign Affairs. – No 78(4). – 1999. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/55213/william-w-hagen/the-balkans-lethal-nationalisms>.
15. Talbott S. America Abroad: End of Empire - For Good [Електронний ресурс] / S. Talbott // Time magazine. – 1992. – 29 June. – Режим доступу: <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,975853,00.html>.
16. Smolowe J. Yugoslavia Out of Control [Електронний ресурс] / J. Smolowe // Time magazine. – 1991. – 15 July. – Режим доступу: <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,973414,00.html>.
17. Kennan G. The Other Balkan Wars: A 1913 Carnegie Endowment Inquiry in Retrospect / G. Kennan. – Washington, DC, 1993. – 418 p.
18. Talbott S. America Abroad [Електронний ресурс] / S. Talbott // Time magazine. – 1991. – 25 November. – Режим доступу: <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,974318,00.html>.
19. Talbott S. America Abroad: The Serbian Death Wish [Електронний ресурс] / S. Talbott // Time magazine. – 1992. – 1 June. – Режим доступу: <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,975621,00.html>.
20. Public Papers of the Presidents of the United States: George Bush, 1992-1993 [Електронний ресурс]. – United States Government Printing Office, 1993. – Режим доступу: <http://coursesa.matrix.msu.edu/~fisher/bosnia/readings/bush1.html>.

УДК 329.7

Бірюкова О.О.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

БАЛКАНСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ: ГЕОПОЛІТИЧНІ АКЦЕНТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ

Досліджується еволюція ідеї Балканської Федерації. Проаналізовано визначальні чинники об'єднувчих інтенцій народів Балкан. Підкреслюється, що ідейна платформа геополітичного проекту Федерації балканських соціалістичних країн була опозиційною альтернативою західноєвропейському капіталістичному світу. За умов реалізації проекту балканська федерація могла б стати одним із могутніх регіональних центрів впливу в Європі.

Ключові слова: Балканська федерація, панславизм, австрославизм, югославизм, південнослов'янський союз.

Бірюкова Е.А.

БАЛКАНСКАЯ ФЕДЕРАЦИЯ: ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ АКЦЕНТЫ И ОСОБЕННОСТИ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО РАЗВИТИЯ

Исследуется эволюция идеи Балканской Федерации. Проанализированы определяющие факторы объединительных интенций народов Балкан. Подчеркивается, что идейная платформа геополитического проекта Федерации балканских социалистических стран была оппозиционной альтернативой западноевропейскому капиталистическому миру. При условии реализации проекта балканская федерация могла бы стать одним из мощных региональных центров влияния в Европе.

Ключевые слова: Балканская федерация, панславизм, австрославизм, югославизм, южнославянский союз.

Biryukova E.A.

THE FEDERATION OF BALKANS: GEOPOLITICAL EMPHASISES AND SPECIFIC OF ETHNOCULTURE DEVELOPMENT

Evolution of the idea of the Federation of Balkans is examined. The defining factors of unifying intensions of the Balkans' peoples are analyzed. It is underlined that the ideological basis of geopolitical project of the Federation of Balkans social countries was an opposite alternative of the West-European capitalist world. The Federation of Balkans would have been as one of the powerful regional centre of influence in Europe just in case it had been realized.

Key words: *The Federation of Balkans, Pan-Slavism, Austro-slavism, Yugo-slavism, South Slavian union.*

Основною перешкодою для стабільного політичного розвитку сучасних країн постюгославського ареалу традиційно є їх скутість між цивілізаційними плитами – Сходом і Заходом, Росією та Європою. Прямим проявом такого „геополітичного становища” є суперечності, що час від часу виникають між політичними бажаннями та амбіціями сучасної політичної еліти незалежних країн і економічними потребами й культурними запитами населення. Ця контраверсивність „блокує” модернізаційний рух балканських народів і становлення держав як самостійних гравців на міжнародній арені. Проблема пошуку способів спільного життя у нових умовах народів Балкан, де наразі існує ціла мозаїка націй, етносів, народностей та можлива перспектива подальшого дроблення існуючих держав, мабуть, завжди буде гострою. Зростання політико-економічних проблем у регіоні неминуче висуватиме на порядок денний вироблення „зацікавленими групами” моделей співіснування та взаємодії як у рамках окремих держав, так і на наддержавному рівні.

Досить спірним видається уявлення, що наразі панує у західноєвропейській громадській думці відносно того, що інкорпорація всіх балканських держав до європейських структур може змінити традиційну войовничість регіону, історія якого сповнена міжнаціональних і міждержавних антагонізмів. Питання, що може „вивести” ці країни з орбіти впливу геополітичних гравців, беручи до уваги політичну, економічну залежність від країн Заходу, видається особливо актуальним в умовах сучасної розбудови національних балканських політій. Як відзначає російський дослідник з П. Іскендеров, „розвиток ситуації в самому ЄС, де очевидний підйом націоналізму та

ксенофобії, що дав новий імпульс міжетнічним проблемам і значно погіршив взаємини ряду держав (Греція і Туреччина, Угорщина і Словаччина, Угорщина і Румунія), не дозволяє розглядати „євросоюзну” модель інтеграції ні як універсальну, ні як успішну” [1]. Це спонукає до перегляду тих інтеграційних моделей і варіантів, які розроблялися наприкінці ХІХ – протягом ХХ ст., але в силу конкретно-історичних і геополітичних умов не були реалізовані на практиці.

Аргументи на користь інтеграційної моделі на кшталт югославської федерації (СФРЮ) чи конфедеративного міждержавного союзу черпаються в глибинах історії та перипетіях розвитку сучасних політичних процесів на Балканах. Ще в 1806 р. „балканські плани” відомого польського політичного діяча князя А.Чарторийського (у 1804-1806 рр. – міністра закордонних справ Російської імперії), поміж іншим, складала створення у Південно-Східній Європі балканської федерації з напівзалежних держав під сюзеренітетом Росії та протекторатом Туреччини [2]. Ключову ланку у проекті А. Чарторийського мали утворити дві держави: Республіка Семи Іонічних островів¹, розширена за рахунок якогось простору в материковій Греції, і слов'яно-сербська держава, до складу якої повинні були увійти Далмація, Герцеговина, Бока Которська² та Чорногорія.

¹ Республіка Семи Іонічних островів – перша грецька автономна держава (під заступництвом Росії), яка стала центром національного руху греків. З 1815 р. острови знаходилися під протекторатом Англії, а в 1864 р. передані Греції.

² Которська затока – найбільша бухта на Адриатичному морі, оточена територією Чорногорії та Хорватії. Інколи Которську затоку називають найпівденнішим фіордом Європи.

Постійне втручання центрів геополітичного впливу в культурно-політичне життя країн балканського регіону та впровадження різноманітних випробувальних методик з метою встановлення панування доводили міжетнічні протиріччя до стану антагонізму, прирікаючи зрештою всі народи Балканського півострова на перманентну слабкість. Формування подібної внутрішньополітичної ситуації на балканських просторах зумовлювалося історичною роздробленістю народів півострова, геостратегічною важливістю регіону для великих європейських гравців, інтересам яких відповідала розрізненість і нескоординованість дій балканських країн. Слабкі й розрізнені нації виступали легким трофеєм для підкорення та встановлення панування.

Супутні минулому століттю зовнішньополітичні загрози і внутрішньополітичні виклики в країнах Південно-Східної Європи зумовили актуальність концепції Балканської федерації, що пройшла три етапи у своєму розвитку. На першому етапі ця ідея була сформульована в якості відповіді на розпад Османської імперії на початку ХХ ст.; на другому, під час інтербелуму (1919–1936 рр.) балканськими комуністичними партіями було запропоновано ідею Балканської Комуністичної Федерації; третій етап характеризувався зіткненням інтересів між комуністичними лідерами Й. Тіто (Югославія), Г. Димитровим (Болгарія) і Й. Сталіном (Радянський Союз).

Ідея „загальнобалканського єднання” на основі етнічної, культурної і мовної спільності слов’ян (іліїризму), що зародилася у ХІХ ст. в середовищі освіченої еліти Балкан, як результат закономірного бажання звільнити свої країни від національного гніту Османської імперії і розв’язати проблему власної національної державності, незважаючи на наявність політичних суперечностей між балканськими народами, заклала міцне підґрунтя теоретичних конструкцій майбутнього національно-політичного об’єднання. Проте, якщо наприкінці ХІХ ст. важливим аргументом для об’єднувчих ідей виступала етнічна, культурна спільність південних слов’ян та їхня мовна близькість (Х. Ботев (Болгарія) Л. Гай (Хорватія), Й. Добровський (Чехія), С.Маркович, В. Караджич (Сербія), Я. Коллар

П. Шафарик (Словакія), та інші), то вже на початку ХХ ст. у стані очікування всебалканської війни контент наповнення ідеї Балканської Федерації на фоні дезінтеграційних процесів, що відбувалися у балканському регіоні, значно розширився. Розроблені інтеграційні моделі для Балкан претендували на створення такого міждержавного балканського союзу, що став би не просто оборонним геополітичним, а й наступальним ідеологічним проектом.

Балканська Федерація південних слов’ян.

Одним із варіантів балканської федерації став проект Федерації балканських народів, що припускав об’єднання в рамках однієї держави лише слов’янських народів. Джерелом проекту можна вважати доктрину панславізму, досить популярну в Росії у ХІХ ст. та серед слов’янських народів Австро-Угорщини й колишньої Османської імперії. Слід відзначити, що усвідомлення „слов’янської спільності” на Балканах було тісно пов’язано з геополітичним і етнічним аспектами. Теоретично це оформилося у вигляді двох концепцій: австрославізм (відчуття належності до країн Центральної Європи та орієнтація на Австро-Угорську імперію) і югославізм (до Південно-Східної Європи – Балкан, орієнтація на Росію). Перший варіант визнавав можливість збереження монархії Габсбургів за умов здійснення певних реформ. Як відзначила А. Григор’єва, у травні 1848 р. на засіданні хорватського Сабору було висунуто пропозицію перевлаштувати імперію Габсбургів на федеративних засадах. Обґрунтуванням стали „історичне право” і „природний закон”, згідно з якими кожен народ як одне ціле має право на свободу і на повну рівноправність серед інших народів. Одночасно був висунутий проект створення в межах Австро-Угорської імперії Іллірійського королівства, яке включало б землі Хорватії, Славонії, Далмації та Військового кордону, тобто, власне, південнослов’янські території” [3, с. 137]. Другий варіант був орієнтований на розвал Габсбургської монархії і створення нової державності на кордоні регіонів на основі етнічної близькості південних слов’ян.

Одним із вирішальних чинників, який вплинув на поширення ідеї Слов’янської федерації на Балканах, став процес уніфікації культур в Європі. Останній, у

свою чергу, супроводжувався зростанням національної самосвідомості. Балканська федерація мала б стати своєрідним об'єднувальним центром для всього православного світу і зупинити відцентрові тенденції балканського націоналізму. Однак стратегія створення об'єднаної держави всіх південних слов'ян у геополітичному ландшафті балканського простору і, навіть, більш широкого політичного союзу конфедеративного зразка нашоувалась на проблеми у сфері міжнародних взаємин, й, передусім, у релігійній площині (болгаро-грецька схизма, непримиримість православної та католицької церков у Хорватії, Сербії). На думку А. Григор'євої, теоретично ідея об'єднання південних слов'ян уявлялася можливою для здійснення, однак на практиці вона не спрацьовувала у зв'язку з сербохорватськими протиріччями, що виникали у сфері релігійно-культурних відносин, тісно пов'язаних із проблемою національної самоідентифікації (особливо, при вирішенні територіально-політичних питань). Залежно від релігійної приналежності, наприклад, жителі Далмації ототожнювали себе або з сербами (православні), або з хорватами (католики) [3, с. 138]. Саме тому, прихильники слов'янської ідеї висували як першочергове завдання усунення релігійних і територіально-політичних суперечностей між південно-слов'янськими народами.

На вплив етнокультурного фактора вказує і російський дослідник С. Романенко. Він зазначає, що у кінці XIX – поч. XX ст. слов'янська поліетнічна спільність складалася не тільки з окремих етносів, а й із націй, що формувалися, які прагнули до набуття політичного суверенітету. Усвідомлення слов'янської спільності спиралося на ідею загального походження, спорідненість мов, деяких елементів культури. „Спільність долі” була присутня не завжди, була відсутня свідомість спільності території, не було й державної, економічної та конфесійної ідентичності. Державно-регіональна близькість замінювалося етно-регіонально-державною. Це означало зміну регіональної ідентичності словенців і хорватів, які відчували свою належність до західних слов'ян і Центральної Європи, а також вело до зміни меж регіону” [4, с. 68-69].

Розуміння в академічних і просвітницьких колах Хорватії, Словенії, Чорногорії, Сербії того, що різниця у віросповіданні може стати головною перешкодою в справі об'єднання слов'ян, спонукало до пошуку шляхів релігійного примирення (православної та католицької церков). Глава католицької церкви, хорватський політичний діяч і просвітитель Й. Штроссмайер справедливо вважав, що віросповідання не повинно служити причиною поділу братніх народів. Він ставив за мету домогтися на слов'янських землях духовного примирення, подолання розколу між Східною і Західною церквами, адже „за єдністю церковною настане і єдність національна” [5, с. 652]. Досягти останньої, на думку Й. Штроссмайера, можна було б шляхом підвищення освітнього та культурно-духовного рівня населення через заснування нових середніх і вищих навчальних закладів. За пропозицією Й. Штроссмайера, в травні 1861 р. на засіданні хорватського Сабору було прийнято рішення про створення культурного й духовного центру всіх південних слов'ян у м. Загребі (Хорватія) – Академії наук і мистецтв, основними завданнями якої стали: сприяння розвитку науки, освіти, літератури і мистецтв у південних слов'ян – хорватів, сербів, словенців та ін., сприяння формуванню спільної мови. У березні 1866 р. Югославська академія, що за задумом представників патріотично налаштованої частини хорватської інтелігенції мала б стати носієм ідеї єдності південних слов'ян та ідеї боротьби проти поглинання більш могутніми сусідами (особливо проти германізації), отримала санкцію австрійського імператора Франца Йосипа I. Не менш важливим фактором, що перешкоджав реалізації ідеї єдиної південно-слов'янської держави, стала відсутність спільного погляду на її політичний центр. Так, хорватські лідери зголосилися, що центром майбутньої держави належить стати Хорватії, тоді як власне сербська сторона наполягала на Сербії.

Конституційна реформа 1867 р., внаслідок якої абсолютизм Австрійської імперії перетворився на австро-угорський дуалізм під скіпетром австрійського монарха, стала каталізатором процесу південнослов'янської інтеграції. Згідно з

Австро-угорською угодою 1867 р.³ до складу Австрії (де офіційною лишалася німецька мова) увійшли населені слов'янами Чехія, Моравія, Галичина, Буковина, Словенія і Далмація, до складу Угорщини (державною було визнано угорську мову) – Хорватія і ряд областей, населених сербами. На засіданні об'єднаної наради політичних і громадських діячів Австро-Угорщини – словенців, хорватів і сербів, що відбулося у Любляні в 1870 р., було оголошено Декларацію про єдність слов'ян Австро-Угорщини, що оцінювалося як важливий поступ у напрямку консолідації всіх південних слов'ян. На думку російських дослідників О. Задохіна та А. Низовського, з цієї декларації бере свій початок ідея південнослов'янської федерації – прообразу майбутньої Югославії [6, с.13].

Остаточну форму ідея єдності слов'ян Австро-Угорщини здобула в т. зв. „концепції триалізму”, яка повинна була замінити „дуалістичну” Австро-Угорську монархію. Аж до кінця Першої світової війни погляди на триалізм – Австро-Угорщина-Югославія знайшли своїх прихильників і підтримку особливо серед словенських політиків. При цьому зберігалася центральна ідея – об'єднання земель південних слов'ян Австро-Угорщини в автономну одиницю, яка стане самостійним у державно-правовому відношенні організмом під скіпетром Габсбурзької династії. Водночас стратегічне завдання хорватів – збирання земель Триєдного королівства в одну адміністративну одиницю, загостило проблему правового статусу православного сербського населення, що, викликало суперечки в південнослов'янській „сім'ї”. Анексія Австро-Угорщиною Боснії та Герцеговини у 1908 р. спричинила бурю протестів серед сербської еліти і лише загостила сербо-хорватське протистояння. Так, сербський політичний діяч Д. Туцович, рішуче засудив „загарбницьке” приєднання БіГ до Австро-

Угорщини та політику Відня щодо православного сербського населення в країні „єдина мета якої... розпалювання ненависті серед релігійно розділених братів” [7], насадження католицизму, поневолення сербів. У статті „Історичний момент” він наголосив на насильницькому роз'єднанні єдиного сербського народу. Для Д. Туцовича Боснія і Герцеговина, без сумніву, сербська провінція, і сербський народ має повне право об'єднати свої корені.

На думку А. Григор'євої, не менш важливу роль у розпалюванні сербохорватської ворожнечі віграли зовнішні гравці. Сербія, що являла собою фактично єдиний форпост православ'я, активно користувалася підтримкою Росії, тоді як Хорватія – орієнтувалася на Францію. Англія, у свою чергу, з метою не допустити подальшого просування Німеччини на південь висловлювалася за створення на Балканах південнослов'янського союзу під егідою Сербії, політично й економічно залежного від Лондона. Це водночас мало б позбавити Англію від двох сильних противників – Росії та Німеччини [3, с.140].

Отже, обидві концепції (австрославізм та ілліризм/югославізм) чітко зафіксували геополітичні та етнополітичні пріоритети балканських націй, при цьому часто поєднувалися, живлячи одна одну як формою, так і за змістом. Утім, саме непримиримі суперечності між сербами і хорватами з приводу політичного центру, етнокультурного розвитку майбутньої федерації, а також спроби маневрування між покровителями, відсунули ще на кілька десятиліть надію південнослов'янських народів на національне визволення і об'єднання.

Кардинальна зміна геополітичної ситуації на Балканах в останній третині XIX ст. (у зв'язку з прискоренням процесу формування національних держав на території Європейської Туреччини) позначилася на політико-ідеологічній сфері. На початок XX ст. ідея балканського федеративного союзу трансформувалася в концепцію військово-політичного блоку, спрямованого проти однієї або декількох країн півострова. Народи Балкан, які тривалий час перебували під владою турок, у різний час ставали на шлях створення національної держави та діяхронічно

³ Австро-угорська угода 1867 р. укладена 15 березня цього ж року між австрійським імператором Францем-Йосипом I і представниками угорського національного руху на чолі з Ференцем Деака, відповідно до якої Австрійська імперія перетворювалася на дуалістичну монархію Австро-Угорщина.

досягали повної незалежності⁴, що поперше, ставило одні народи у нерівні умови з іншими, по-друге, сприяло боротьбі політичних еліт цих країн за політичне та економічне лідерство у регіоні. Правлячі кола балканських держав, які раніше отримали незалежність і стали суб'єктами міжнародного права, незмінно починали проводити політику територіальної експансії, що ґрунтувалася переважно на викристалізованій національній ідеї⁵. Поширення великодержавних ідеологій серед правлячих еліт і проведення шовіністичної державної пропаганди серед широких верств населення балканських країн, сприяло формуванню та закріпленню у суспільній свідомості стійких націоналістичних міфологем: сусідні народи починали розглядатися вже не як союзники у спільній боротьбі, а як потенційні суперники. Ще до початку Першої світової війни новоутворені балканські держави активно висували свої територіальні, політичні та ін. претензії не лише до Оттоманської імперії, але й одна до одної. Деякі території балканського регіону потрапили у сферу перехресних домагань відразу двох, а то і більше держав, при цьому обмежувалися права інших народів Балкан, які не встигли створити власну державу, що призводило до роздмухування національної ворожнечі. Так, приміром, „яблуком розбрату” між балканськими лідерами-державами стали Македонія та Фракія (на Македонію претендували Сербія, Болгарія і Греція, на Фракію – Болгарія, Греція). Таким чином, ситуація, що склалася напередодні Першої світової війни дала поштовх для теоретичних обґрунтувань нових альтернативних інтегративних сценаріїв політичного та етнокультурного розвитку народів Балкан.

Відзначимо, що ідея слов'янської держави була популярна не тільки в Росії та на Балканах, а й в Австро-Угорській імперії. У меморандумі „Статут Слов'янської імперії стосовно до Deutsche Bundesakte” (1914 р.), автором якого був чеський

політик К. Крамарж, викладено план створення Слов'янського Союзу, до якого мають увійти Чехія, Польща, Болгарія, Сербія, Чорногорія на чолі з Росією [6, с. 221].

Слід погодитися з думкою авторів праці „Пороховий лях Європи” щодо того, що у самих південнослов'янських народів була відсутня єдина точка зору у визначенні своєї ідентифікації. Дослідники вказують на принаймні три варіанти дефініції „південні слов'яни”: як єдиного народу, який проживає в Хорватії, Словенії, Боснії, Герцеговині, Далмації, Чорногорії та Болгарії і має лише різні імена; єдиний народ, що складається з різних племен; приватні думки стосувалися окремих народів – сербів і хорватів, а їх поділ оголошувалося штучним, бо вони говорять однією мовою, лише з деякими діалектичними особливостями [6, с. 223].

Під час Першої світової війни означилися два основні підходи з різними етнокультурними характеристиками слов'янських народів та геополітичними орієнтаціями їхніх еліт. Південнослов'янський комітет (заснований у травні 1915 р. в Лондоні) ставив за мету вихід зі складу Австро-Угорщини південнослов'янських провінцій і об'єднання їх із Сербією і Чорногорією у загальну федеративну державу на демократичних засадах на умовах рівності складових її національних елементів. Цей підхід суперечив сербській політиці, де панівною була думка щодо відтворення „Великої Сербії”. Ідея південнослов'янської єдності сербською стороною розглядалася виключно у форматі приєднання вищезначених країн до Сербії або утворення держави під її керуванням. Крім того, відмінності у поглядах спостерігалися і щодо кордонів єдиної держави: комітет виключав можливість включення до складу єдиної держави територій Македонії, тоді як Сербія вважала, що східний кордон держави повинен мати вихід до Егейського моря.

Почасті проекти південнослов'янського об'єднання вдалося реалізувати після закінчення Першої світової війни, коли перед сербами, словенцями і хорватами постала проблема етнокультурного самозбереження. Згідно з Корфською декларацією, підписаною 20 липня 1917 р. прем'єр-міністром Сербії Н. Пашичем і головою південнослов'янського комітету

⁴ Греція завоювала незалежність у 1830 році. У результаті Східної кризи 1875-1878 рр. незалежність отримали Сербія, Чорногорія і Румунія. Болгарське князівство – 1908 р., Албанія – 1912 р. Хорватія та Македонія 1991 р.

⁵ „Великі ідеї” (Греції, Сербії, Албанії, Румунії, Болгарії).

А. Трумбічем, передбачалося створення (після закінчення Першої світової війни) об'єднаної держави у складі Сербії, Чорногорії і південнослов'янських земель Австро-Угорщини. „Держава сербів, хорватів і словенців, відомих під назвою Південні слов'яни або Югослави, буде вільним і незалежним королівством із загальною територією і спільним громадянством. Воно буде конституційною, демократичною і парламентською монархією на чолі з династією Карагеоргієвичів”, – зазначалося у документі [8] Декларація виходила з принципу дотримання конституційних прав, політичних свобод і повної рівності трьох народів та їх найменувань (сербів, хорватів і словенців); визнавала свободу віросповідання (православного, католицького та мусульманського⁶); закріпила дві писемності (кирилиці і латиниці). У серпні до цієї угоди приєднався Чорногорський комітет національного об'єднання (утворений в березні 1917 р. у Парижі) [9]. Крім того, у Корфській декларації був відсутній ряд важливих положень. Приміром, обходилося питання про права національних меншин – македонців, албанців, угорців та інших народів. Нічого не говорилося і про компетенції органів місцевого самоврядування, був відсутній пункт про права парламентів і урядів Хорватії, Словенії, Далмації та інших національних областей тощо. Безумовно, доречність такого об'єднання диктувалася вимогами часу й, перш за все, полягала в необхідності забезпечення безпеки власного „життєвого простору” від зовнішніх посягань (як відзначено у Корфській декларації, держава СХС мала стати „гарантом незалежності та культурного розвитку його єдиного 12-ти мільйонного народу, оплотом проти німецького вторгнення” [8]). У жовтні 1918 р. Хорватський собор проголосив створення незалежної „Держави сербів, хорватів і словенців” на південнослов'янських землях Австро-Угорщини, а вже 1 грудня Народне віче нової держави прийняло рішення про приєднання його до Сербії і Чорногорії. Так на руїнах Австро-Угорської та Османської імперій виникло Королівство сербів, хорватів і словенців, до складу якого увійшли: Сербія, Чорногорія, Хорватія,

Словенія, Далмація, Боснія і Герцеговина, Воєводина⁷ та ті території Македонії, які були частиною Сербії за Бухарестським договором (1913 р.). Проте, як вже зазначалося, це об'єднання не усунуло колишніх протиріч між цими народами: хорвати продовжували наполягати на федеративному або конфедеративному устрої, в рамках якого Хорватія отримала б право законодавчої ініціативи без контролю центральної влади, тоді як сербські політики розглядали такі вимоги як „згубний анахронізм”. По суті ж обидві течії переслідували власні цілі (об'єднання лише було засобом їх реалізації): одні під захистом федеративної держави намагалися лише пройти початковий період самоствердження, інші мріяли про „Велику Сербію” від моря до моря. Підсумком цього протистояння стало встановлення у країні в січні 1929 р. монархічної диктатури. На мапі світу з'явилася держава під назвою Королівство Югославія. За основу інтеграційної стратегії в країні, задля уникнення міжетнічних конфліктів і небезпеки розпаду, було прийнято модель асиміляції. Югославське королівство поділялося на провінції (бановини), які не відповідали територіям розселення жодного з основних південнослов'янських народів, що мало б сприяти стиранню міжнаціональних відмінностей. Однак це лише підсилило загострення міжнаціональної напруги в югославському „гуртожитку”. Приховані наміри країн про більш широку автономію або незалежність почали виявлятися особливо після появи в Європі фашизму, коли практично кожна європейська країна оголошувала про свою національну виключність.

Варто відзначити, що провідним чинником консолідації в Королівстві СХС-Югославія стало утворення загального єдиного мовного простору (сербохорватська мова), проте відмінності віросповідання, різні політичні інтереси слов'янських народів сприяли скоріш їхньому відчуженню.

Проект Балканської Федерації соціал-демократів

Існували й інші варіанти інтеграційних моделей для подолання розбіжностей між

⁶ Мова йде про потуречених сербів.

⁷ Нині автономний край Воєводина - північна Сербія.

сербами, хорватами і словенцями, висунути ще наприкінці XIX ст. представниками лівих політичних сил Белграда. Під впливом ідей федералізму А. Сен-Симона, соціалізму К. Маркса та анархізму М. Бакуніна, сербські соціал-демократи (підходили до балканського питання з класових позицій) пропонували створити Східну Демократичну Федерацію від Альп до Кіпру. На цій основі в 1894 р. було створено „Лігу за Балканську Конфедерацію”, в якій брали участь румунські, сербські, болгарські й грецькі делегації.

В умовах загострення балканської кризи нагальна необхідність вирішення т.зв. „Східного питання” була очевидною. На першому з’їзді балканських соціал-демократів, що відбулася в Белграді у грудні 1909 р. за участю делегатів із Сербії, Болгарії, Греції, Румунії, Туреччини, Чорногорії, Македонії та слов’янських областей Австро-Угорщини (Хорватії, Словенії) в якості головної мети було сформульовано положення про створення Балканської Федерації на основі інтернаціоналізму, соціальної солідарності і економічної рівності. Як відзначає П. Іскандеров, під час конференції її організатор, лідер сербських соціал-демократів Д. Туцович наголосив на тому, що єдиний шлях до економічного, національного й політичного звільнення полягає в об’єднанні та взаємодопомозі балканських народів [10]. Конгрес погодився з тим, що об’єднання у загальну федеративну державу є єдино можливим рішенням національного питання балканських народів, яке було визнано як демократичне право кожного народу на здійснення політичної та національної консолідації [11, с. 281]. За задумом соціал-демократів, повалення існуючого монархічного режиму, створення демократичної республіки та об’єднання країн в федерацію дозволить створити загальний простір для гармонійного співіснування численних народів Балкан (останні являли собою строкату конфліктогенну суміш етнічностей і релігій). У якості першочергових ставилися завдання проведення політики, спрямованої на знищення партикуляризму й мілітаризму на Балканах та національна боротьба проти чужоземного панування. Результатом засідання конференції стало прийняття Резолюції першого соціал-демократичного з’їзду, в якій підкреслювалося, що

балканська проблема може бути розв’язана: шляхом об’єднання всіх народів, які мешкають на цій території; наданні гарантій взаємної співпраці в обороні від зовнішньої небезпеки, за умов „ліквідації всіх кордонів, створених штучним шляхом” [11, с. 289-291].

Теоретичні аспекти ідеї Балканської федерації були конкретизовані Д. Туцовичем в його „Результатах завойовницької політики” [1]. Проаналізувавши загальну ситуацію, що склалася на Балканах перед Першою світовою війною, він сформулював основні завдання сербської соціал-демократії щодо національного питання, включаючи його албанський аспект⁸. „Балканський півострів є мішаниною націй з переплетеними історичними спогадами”, що у свою чергу робить непримиренними суперечності через взаємні територіальні претензії розташованих тут держав, – відзначав Д. Туцович [там само]. Це питання може бути вирішено успішно лише шляхом нового об’єднання балканських народів, що сприятиме їхньому національному визволенню та досягненню ними економічної самостійності.

Відзначимо, що „Балканське питання” займало важливе місце у зовнішньополітичному дискурсі інтелектуальної та політичної еліти Росії. Показовою є позиція В. Леніна щодо „балканської кризи”, його „повна солідарність з вимогами створення федерації балканських держав”. Поділяючи негативне ставлення К. Маркса і Ф. Енгельса щодо федерації та федералізму, В. Ленін вважав, що за певних умов (у зв’язку з необхідністю скасування залишків середньовіччя та розв’язання національного питання на Балканах) федерація може виявитися прийнятною формою держави. „У Східній Європі (Австрія, Балкани, Росія), – писав він, – до цих пір не усунені ще могутні залишки середньовіччя, що значно затримують суспільний розвиток і зростання пролетаріату. Ці залишки – абсолютизм, феодалізм і придушення національностей” [13, с. 155]. Відзначаючи, що дроблення великої централізованої держави на дрібні

⁸ Д. Туцович наголошує на необхідності включення Албанії до складу Балканської федерації на правах рівноправного члена, підкреслюючи, що „соціал-демократія не може відстоювати свободу свого народу і не виступати на захист національної свободи і всіх інших народів” [12].

держави або створення на її місці федерації було б кроком назад, але разом із тим, визнавав кроком уперед об'єднання у федерацію народів, пов'язаних спільністю політичних, економічних і національних інтересів. Завдання свідомого балканського пролетаріату полягає в тому, щоб тісніше згуртувати якомога ширші маси робітників усіх національностей для боротьби на якомога ширшій арені за демократичну республіку і соціалізм [13, с. 155]. Таким чином, В. Ленін погоджувався з доцільністю створення великої демократичної держави у вигляді федерації балканських республік на основі повної рівноправності націй і послідовного здійснення їхнього права на самовизначення, яка могла б взяти на себе завдання ліквідації залишків середньовіччя і розв'язання національного питання.

Солідарність у поглядах з В. Леніним щодо необхідності „об'єднання всіх народів півострова в єдине господарсько-державне ціле на основі національної автономії складових частин”, виказував і переконаний соціал-демократ, військовий кореспондент на Балканах (1912-1913 рр.) Л. Троцький. Він відзначав, що потреби капіталістичного розвитку щохвилини наштовхуються на тісні рамки партикуляризму, і федерація стає ідеєю балканських правлячих кіл. Царський уряд, який намагається виступити в ролі ініціатора і патрона болгаро-сербсько-турецького союзу, своїм вістрям спрямованого проти Австро-Угорщини, занадто слабкий щоб відігравати самостійну роль і нездатний виступити гарантом свободи і миру на Балканах. Лише пролетаріат, на думку Л. Троцького, ставить перед собою завдання, „щоб на території, межі якої встановлені природою, створити досить широкі і гнучкі державні форми, які могли б на основі національної автономії частин забезпечити єдність внутрішнього ринку і загальних державних органів усьому населенню півострова... Ініціативи у справі об'єднання пролетаріату балканських країн належить соціал-демократичним партіям Сербії та Болгарії” [14, с. 39-40]. Розмірковуючи над вирішенням „східного питання” він зазначає, що „межі між карликовими державами Балканського півострова проведені не відповідно до умов природи або потреб націй, а в результаті воєн, дипломатичних інтриг, династичних інтересів... Великі

держави – і в першу чергу Росія і Австрія – мали завжди безпосередній інтерес у тому, щоб протиставляти балканські народи і держави один одному і, взаємно послаблюючи їх, підпорядковувати потім своєму економічному й політичному впливу [14, с. 47]. Штучність державних кордонів стає на заваді формування єдиного балканського ринку як основи могутнього розвитку балканської індустрії і культури. Крім того, змішаний склад населення півострова становить велику проблему для забезпечення державних умов співжиття, співробітництва та розвитку, однак створення таких умов можливо [14, с. 136]. Керуючись історичним прикладом США і Швейцарії, Л. Троцький виправдовує необхідність Федеративної республіки на Балканах, адже „тільки об'єднані балканські народи зможуть надати відсіч безсормним домаганням царизму і європейського імперіалізму [14, с. 48]”. Він наголошує, що державне об'єднання балканського півострова може піти таким чином: або зверху, за допомогою розширення однієї сильнішої балканської держави за рахунок слабкіших, – це шлях винищувальних воєн, гноблення слабких націй, шлях зміцнення монархізму й мілітаризму; або знизу, за допомогою об'єднання самих народів, – це шлях революцій, шлях повалення балканських династій під прапором федеративної балканської республіки [14, с. 48].

Перша світова війна та Балканські війни (1912-1913 рр.) внесли суттєві корективи в політичний, етнокультурний розвиток балканських націй, призвели до перекроювання кордонів та подальшого загострення відносин між державами. Після укладення ряду мирних договорів (Сен-Жерменський, Тріанонський, Нейтський, Севрський) міждержавні відносини на Балканах будувалися за такою схемою: країни-переможці намагалися зміцнити зовнішньополітичні зв'язки з європейськими державами для підтримки статус-кво, переможені ж прагнули змінити умови післявоєнного устрою світу та відновити історичну справедливість у відношенні їх територіальних кордонів. Це стало як важливою передумовою для нового витка боротьби на півострові – Балкани перетворилися на пороховий лях Європи, так і потужним поштовхом для пошуку шляхів мирного співіснування.

Влітку 1915 р. в Бухаресті на засіданні міжнародної антивоєнної конференції, яку очолив член партії румунських соціал-демократів Х. Раковський, делегаціями від Болгарії, Сербії, Румунії та Греції було ініційовано оновлений проект федерації на засадах інтернаціоналізму – Балканської федерації робітничо-селянських республік. Передбачалося, що в цю федерацію під егідою Москви крім Болгарії, Югославії, Греції та Туреччини можливо увійде також і Румунія⁹. Відзначимо, що значну роль у проекті створення Балканської Федерації відіграла марксистсько-ленінська ідеологія. За кілька років потому (у 1920 р.) було прийнято рішення про перейменування цієї федерації в Балканську Комуністичну Федерацію та її приєднання до Комінтерну. Виходячи з класових позицій, югославські комуністи розглядали державний устрій КСХС як такий, у якому сербський правлячий клас пригнічує інші народи. У зв'язку з цим були поставлені такі завдання: боротьба проти класового гніту і підтримка національно-визвольного руху на основі права самовизначення націй. Особлива увага приділялася „македонському питанню”, а саме – автономії Македонії, Добруджі і Фракії в рамках Балканської Федерації, яке лобіювали представники болгарської компартії В. Коларов і Г. Димитров. Однак, шлях вирішення „балканського питання”, що полягав у загальнобалканській інтеграції лівих сил Балкан у єдину федерацію, виявився програвшим. Передусім цьому сприяли внутрішньополітичні проблеми у середовищі соціал-демократів: розкол у лавах БРСДП („тісні” та „широкі” соціалісти) унеможлилював продовження широких соціал-демократичних об'єднавчих процесів на Балканах. Спроби відродити проект Балканської федерації (конфедерації) в рамках діяльності Комінтерну також не мали значного успіху. Специфіка Комуністичного Інтернаціоналу, рішучий виступ керівництва Москви проти принципів європейської соціал-демократії змусили Х. Раковського пропонувати інше бачення майбутнього політичного об'єднання на Балканах, що суттєво різнилося

⁹ Прийняття Румунії в цей проект обумовлювалося розчленуванням румунської держави, щоб виключити будь-який ризик румунської домінації на Балканах.

від демократичної платформи проекту 1911 р. (навіть до свого розпуску в 1939 р. Балканська Комуністична Федерація погоджувала свої напрямки діяльності з Москвою). У рамках політики III Інтернаціоналу виникла концепція Балкано-Дунайської федерації, в якій демократична платформа замінювалося соціалістичною, причому це був тільки етап на шляху до Світової радянської федеративної соціалістичної республіки.

Балканська Соціалістична Федерація.

Друга світова війна і чергове загострення¹⁰ в балканському регіоні міжнародних і міжконфесійних протиріч надали нового імпульсу теоретичним дискусіям щодо можливості нормалізації взаємовідносин на півострові в рамках єдиного наддержавного утворення. Ідея створення Балканської федерації лишалася привабливим варіантом для налагодження політичного діалогу, економічних зв'язків між країнами після війни, укріплення та розвитку міжкультурних взаємовідносин між народами. Існувало принаймні три варіанти балканської союзної федерації: „Велика Югославія” (Югославія та Албанія), Балканська федерація соціалістичних країн (Югославія, Албанія, Болгарія), розширена Балканська федерація (Югославія, Албанія, Болгарія, Румунія, Греція).

У практичну площину ідея федерації на Балканах перейшла ще у 1944 р., причому це питання розглядалося за активної участі СРСР. Під час зустрічі у вересні цього ж року між комуністичними лідерами Радянського Союзу (Й. Сталіним), Болгарії (Г. Димитровим) та новим керівництвом Югославії¹¹ (Й. Броз-Тіто) обговорювалася

¹⁰ Югославія у роки Другої вітчизняної війни одна з небагатьох європейських країн, що разом з СРСР чинила справжній опір німецьким та італійським окупантам. Характерно, що в захопленій нацистами Югославії в 1941-1945 рр. йшла громадянська війна „всіх проти всіх”. Зокрема, сербські монархістичетники (лідери – М. Недіч, Д. Летич, Д. Михайлович, М. Джуїч) боролися з хорватськими націоналістами, що очолювалися партією усташів (А. Павеліч). Крім того, проти четників та усташів протистояли партизани-комуністи з Народної визвольної армії Югославії (Й. Броз-Тіто). До речі, як четники, так і комуністи час від часу уклали перемир'я з німецьким окупаційним командуванням, щоб зосередити сили в боротьбі з внутрішнім ворогом.

¹¹ На початку 1944 р. існували два югославських уряди: тимчасовий уряд АВНОЮ (Й. Броз-Тіто) в самій Югославії та емігрантський королівський

можливість створення союзної федерації, в яку передбачалося включити Югославію, Болгарію, Албанію, а за певних умов Румунію і навіть Грецію (у разі приходу до влади там комуністичного уряду). Цей розширений варіант, імпонував Й. Сталіну та підтримувався Г. Димитровим. Проте югославський лідер виступив опонентом приєднання до Балканської федерації неслов'янських держав (Греції та Румунії).

Необхідно підкреслити, що Й. Броз-Тіто виношував власний проект федерації - Південнослов'янського Союзу (Союзу південнослов'янських народних республік) під егідою Югославії, що включатиме Албанію і Болгарію. У жовтні 1944 р. між урядом болгарської республіки і прокомуністичними силами Югославії було укладено угоду „Про військову співпрацю в боротьбі проти спільного ворога, німецьких окупантів”, а вже у листопаді сторони обмінялися проектами угод про створення югославсько-болгарської федерації [15, с. 44]. Фактично на політичному рівні між урядами Болгарії та Югославії йшлося про об'єднання в єдину державу. Передбачалося, що федерація балканських слов'ян буде утворена в короткі терміни. У зв'язку з цим, Й. Тіто в телеграмі уряду Болгарії висловив побажання югославської сторони про те, „щоб 1945 став роком її створення” [6, с. 227]. З перспективою федерального об'єднання Югославії, Албанії та Болгарії, югославське комуністичне керівництво пов'язувало можливість: по-перше, з'єднання різних частин Македонії – Вардарської (югославської, у минулому сербської), Піринської (болгарської) та Егейської (грецької); по-друге,

рішення питання про єдність Косова і Албанії. До цього ж перевагою такого об'єднання було те, що оминався шлях примусового перекроювання меж між балканськими державами, що, без сумніву, супроводжувалось би конфліктами, натомість здійснювалось лише перегрупування внутрішньої структури нового загального федеративного державного утворення.

Протягом 1945-1948 рр. тема Балканської федерації неодноразово ставала предметом гострих дискусій між радянськими, югославськими та болгарськими керівниками. На заваді задекларованого Югославією та Болгарією прагнення до єднання, стали розбіжності у поглядах як з окремих, так й із загальних питань. Першим каменем спотикання стала позиція сторін з приводу структури федерації. Й. Тіто наполягав на тому, щоб болгаро-югославське об'єднання відбулося за семи-членним принципом: шість югославських республік плюс Болгарія. Формально всі республіки були б рівноправними, однак фактично Белград мав би домінуюче положення. Болгарське керівництво відстоювало варіант дуалістичної федерації, „в якій би і Болгарія, і Югославія були представлені кожна як одне ціле. Все мало будуватися на паритетній основі. І в уряді, і в парламенті представництво було б рівним, тобто половина болгар і половина югославів” [15, с. 44].

Крім небажання Болгарії домінування Сербії, предметом суперечок двох сторін було і македонське питання, щодо якого сторони досягли порозуміння. На зустрічі в Бледі (Словенія) Й. Тіто і Г. Димитров узгодили основні принципи Договору про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу між двома країнами (серпень 1947 р.). Сторони домовилися щодо створення єдиної федеративної республіки Македонія у рамках Федерації балканських держав (за умови, що Болгарія увійде в її склад). Передусім, мова йшла про об'єднання частин розділеної раніше Македонії – Вардарської і Піринської. Крім того, передбачалося розв'язання деяких територіальних проблем, зняття візового режиму та створення митного союзу. Значущим кроком з боку Болгарії стало визнання етнічної та лінгвістичної ідентичності македонської меншини (це було однією з умов підписання угоди), що фактично

югославський уряд в Лондоні. У травні 1944 р. під тиском британського уряду У. Черчилля король Петро II призначив прем'єром І. Шубашича. У березні 1945 р. було сформовано об'єднаний уряд на чолі з прем'єром; згідно з домовленістю і, пост міністра закордонних справ у ньому зайняв І. Шубашич. Однак уже у листопаді 1945 р. новообрана Скупщина Югославії ліквідувала монархію і проголосила Федеративну Народну Республіку Югославія, яку очолив лідер комуністичної партії Й. Броз Тіто. За прийнятою в 1946 р. Конституцією закріплювався федеративний устрій держави, до складу якої входило шість республік: Сербія, Хорватія, Боснія-Герцеговина, Чорногорія, Словенія і Македонія.

означало визнання македонців як національної одиниці.

Публікація комюніке про досягнуті угоди в болгаро-югославських переговорах і підписання Договору викликало відповідну реакцію як з боку Заходу (як до загрози миру на Балканах), так і Радянського Союзу. Радянський лідер був незадоволений (навіть до публічного засудження) самостійністю Й. Броз-Тіто і Г. Димитрова. Слід відзначити, що Й. Сталін спочатку досить схвально поставився до наміру Югославії після ратифікації мирного договору з Болгарією підписати з нею угоду, за аналогією з Албанією. Тим часом на офіційному рівні було доведено до відома югославського та болгарського урядів побажання радянського керівництва утриматися від укладення югославо-болгарського договору, поки не відпадуть обмеження, пов'язані з мирним договором. У телеграмі Й. Сталіна до Й. Тіто як відповідь на поспішне підписання Договору між Югославією та Болгарією зазначалося: „Радянський уряд вважає, що обидва уряди допустили помилку, уклавши пакт, до того ж безстроковий, до набрання чинності мирного договору, незважаючи на попередження Радянського уряду...своєю квапливістю обидва уряди полегшили справу реакційних англо-американських елементів, давши їм зайвий привід посилити військову інтервенцію в грецькі і турецькі справи проти Югославії та Болгарії” [16, с. 326-327].

За амбітними задумами югославського лідера Балканська соціалістична федерація, мала б стати третім центром сили в Європі та водночас потужним регіональним центром сили на Балканах. Звісно, що така модель не вписувалася у формат уніфікованої радянської моделі будівництва соціалізму в рамках „соціалістичного табору”. Зростання впливу Югославії на Балканах не відповідало інтересам Кремля, тоді як Й. Тіто не влаштовували спроби Радянського Союзу контролювати держави Південно-Східної Європи, що призвело до дипломатичних конфліктів між Югославією та СРСР. У 1949 р. радянське керівництво розірвало Договір про дружбу, взаємну допомогу і післявоєнне співробітництво з Югославією. Радянський Союз розпочав масштабну пропагандистську кампанію, спрямовану на дискредитацію югославського керівництва. У свою чергу

Болгарія, що знаходилася в сфері впливу СРСР, де-факто анулювала Бледську угоду.

Таким чином, ні один з проєктів – розширена Балканська Федерація, „Велика Югославія”, чи хоча б приєднання до Югославії Албанії, реалізовано не було. Основними факторами інтеграції балканських країн у Соціалістичну балканську федерацію були економічний регіоналізм і приналежність країн до соціалістичного блоку, однак, зважаючи на розбіжності поглядів комуністичних лідерів Югославії, Болгарії та Албанії на федеративний устрій, а потім і розриву міждержавних і міжпартійних зв'язків з СРСР, Балканська федерація соціалістичних країн залишилася нереалізованим проєктом. У цьому зв'язку, варто відзначити негативний вплив саме зовнішньополітичного чинника¹²: країни Заходу не бажали появи на Балканах мініатюри СРСР, тоді як Кремль намагався тримати політику балканських країн у сфері свого впливу. На нашу думку, що Союз Балканських соціалістичних країн у рамках федеративного об'єднання міг стати одним із могутніх геополітичних проєктів минулого століття.

Таким, чином, реперні точки історії політико-державного розвитку країн Південно-Східної Європи, дозволили розглянути виникнення ідей федерації на Балканах та спроби їх реалізації. Не зважаючи на ряд внутрішніх суперечностей і пошуків могутнього покровителя разом із тим балканські країни (які близькі за економічним укладом, загальними для регіону проблемами, менталітетом) послідовно напрацьовували досвід регіонального співробітництва. Історичний досвід існування СФРЮ свідчить про її можливості не лише ефективно використовувати переваги об'єднання для власного

¹² Плани „балканської стратегії” У. Черчілля (за підтримки США) містили ідею створення Балкано-Дунайської федерації – блоку Балканських і придунайських країн (спрямованого на протистояння впливу СРСР в регіоні). До складу федерації, що була б самостійною державною одиницею (але під керуванням Англії), мали увійти Болгарія, Югославія, Туреччина, Греція, Албанія і Македонія. Балкано-дунайська федерація, яка поступово перетворилася б на політичну та економічну унію, мала стати складовою частиною нового „санітарного кордону” [17].

економічного розвитку, а й створювати своєрідний полігон для відносно взаємокорисної, неконфронтаційної взаємодії різних культур на території Балкан. Крім того, успішність соціалістичної моделі *Югославської Федерації Тіто* (курсив наші – О.Б), пояснюється креативними якостями харизматичного югославського лідера, який уміло маневрував між СРСР і США, отримуючи фінансову і військову підтримку від обох сторін. Проблемне поле в федерації в основному становили етнонаціональні взаємини, однак їх так і не вдалося вирішити.

Після розпаду Федеративної Югославії та продовження дроблення регіону (Косово), імовірність інтеграційних процесів на Балканах наразі можлива лише за умови підтримки з боку загальноєвропейських структур. Хоча в обмін на патерналізм останніх (перспектив економічного розвитку, безпеки кордонів тощо) балканським країнам доведеться жертвувати не лише частиною національного суверенітету. Класичний підхід „поділяй та володарюй” з боку країн Заходу до балканських країн не бере до уваги їхню культурно-національну унікальність, що призводить до деформації фундаментальних ціннісних засад балканських суспільств, та як наслідок – руйнування тієї самої унікальності. Практична реалізація стратегічних намірів сучасних політичних еліт балканських країн є засадами, що закладуть фундамент подальшого розвитку народів Балканського регіону. Втім нинішня рентоорієнтована, практично нездатна до „соціально-інженерної” творчості правляча еліта, що продовжує формуватися в країнах колишньої Югославії (й начасі шукає підтримки за кордоном), в принципі не в змозі в умовах сьогодення реалізувати нейтральну зовнішню політику. Для розв’язання проблем такого рівня їй бракує досвіду, дипломатичних здібностей, високої європейської філософської та політичної культури й розуміння специфіки загальнобалканських проблем.

Без сумніву зовнішній фактор і в нинішньому столітті буде одним із головних у формуванні взаємовідносин між країнами на Балканах. Підкреслимо, що європейська та євроатлантична інтеграція не є панацеєю від усіх проблем балканських країн і тим паче не виступає

гарантом їхнього процвітання. Приклад наслідків євроінтеграції Болгарії, Румунії свідчить про звуження національної зовнішньої політики країн. Позиція лідерів балканських країн має ґрунтуватися на розумінні, що в умовах інтернаціоналізації національних економік, міждержавних інтеграційних тенденцій і глобалізації сучасного світового устрою, вони мають віднайти та забезпечити своє власне, неповторне місце, що не дозволить розчинитися в загальній масі, нівелювати сприйняття як „порохового ляху” та зберегти свою культурну винятковість, національну самобутність. За умови уповільнення євроінтеграційних процесів не виключено, що балканські країни почнуть пошуки інших альтернативних моделей регіональної інтеграції. Це у свою чергу уможливіло б відтворення у майбутньому ідеї створення Балканської Федерації на засадах, які зараз важко спрогнозувати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Искендеров П. Интеграционные модели для Балкан: история и перспективы [Електронний ресурс] / П. Искендеров // Перспективы. Фонд исторической перспективы. – 2010. – 23 августа. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oikumena/balkan/integracionnyje_modeli_dla_balkan_istorija_i_perspektivy_2010-08-23.htm.
2. Журек П. Проект князя Адама: Черногория в политике польского министра иностранных дел России / П. Журек // Родина. – 2006. – № 4. – С. 69-71.
3. Григорьева А. Южнославянский вопрос в Габсбургской империи (40-е гг. XIX – начало XX вв.) / А. Григорьева // Известия Иркутского гос. ун-та. Сер.: „Политология. Религиоведение”. – 2011. – №1(6). – С. 136-142.
4. Романенко С. Типология процессов национального самоопределения / С. Романенко // Общественные науки. – М., 1999. №2. – С. 66-75.
5. Вацлик И. Эпоха Штрессмайера у хорватов / И. Я. Вацлик // Русский вестник. – 1905. – №8. – С. 632-664.
6. Задохин А. Пороховой погреб Европы: балкан. войны 20 века / А. Г. Задохин, А. Ю. Низовский. – Москва : Вече, 2000. – 416 с.
7. Лапчевий С. М. Неколько речи о Димитрију Туцовићу [Електронний ресурс] / Стево М. Лапчевий // Нови српски социјализам. – 2013. – 31 January. – Режим доступа: <http://sociojalisticki.wordpress.com/2013/01/31/неколько-речи-о-димитрију-туцовићу/>.
8. Krfaska deklaracija 1917. Saradnja jugoslovena na internacionalizaciji jugoslovenskog pitanja [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.znaci.net/00001/138_7.pdf.

9. Deklaracija Crnogorskog odbora za narodno ujedinjenje [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.znaci.net/00001/138_7.pdf.
10. Stavrianos L. S. Balkan Federation: A history of the Movement toward Balkan Unity in Modern Times / Leften S. Stavrianos; Series: Part of Smith College Studies in History XXVIII ; V. 27, N. 1-4. (October 1941-July 1942). – Northampton, Mass. : Department of History, Smith College, 1944. – 338 p.
11. Искендеров П. Сербские социал-демократы и албанский вопрос (1909-1914 гг.) [Електронний ресурс] / П. Искендеров // В „интерьере” Балкан: Юбилейный сборник в честь И. С. Достяна. – М., 2010. – Режим доступу: http://www.krora.com/knigi/id4/id_23.htm.
12. Туцовић Д. Србија и Арбанија. Један прилог критици завојевачке политике српске буржоазије / Д. Туцовић; s predgovorom М. Dilasa. – Београд-Zagreb: Kultura, 1946. – 120 с.
13. Ленин В. Полное собрание сочинений в 55-ти томах / В. Ленин; 5-е изд. – М.: Издательство политической литературы, 1968. – Том 22. – 597 с.
14. Троцкий Л. Перед историческим рубежом: Балканы и балканская война / Л. Троцкий. – Санкт-Петербург : Новый Прометей, 2011. – 478 с.
15. Лавренов С. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах [Електронний ресурс] / С. Я. Лавренов, И. М. Попов. – М.: ООО „Издательство АСТ”; ООО „Издательство Астрель”, 2003. – Режим доступу: http://futurewarfare.narod.ru/USSR_in_Wars.pdf.
16. Сталин И. Телеграмма И. Броз-Тито (до 12 августа 1947 года) // Гиренко Ю. С. Сталин - Тито / Ю. С. Гиренко. – М. : Политиздат, 1991. – 430 с.
17. Широкоград А. Балкано-Дунайская конфедерация. Могла ли Вторая мировая война в 1943 году перерасти в третью мировую? [Електронний ресурс] / А. Широкоград // Независимая газета – 2013. – 15 марта. – Режим доступу: http://nvo.ng.ru/history/2013-03-15/14_confederation.html

УДК 316.65

Прошин Д. В.

Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля

„ТЕРОРИЗМ”, „ТЕРОРИЗМИ” ТА ФЕНОМЕН ЖИВУЧОСТІ ТЕРОРИЗМУ

Аналізується феномен живучості тероризму. Незважаючи на свою майже повну нездатність забезпечити остаточну перемогу, тероризм залишається суттєвим чинником політичної боротьби. Коріння такої живучості пропонується шукати у різноманітності форм терористичного насилля, що генетично та стратегічно не пов'язані між собою; у відносній результативності тероризму в досягненні деяких тактичних цілей; у наявності вузькогрупових інтересів терористичних груп, що зумовлюють продовження терористичної діяльності попри її загальну неефективність.

Ключові слова: тероризм, терористичні групи, живучість тероризму.

Прошин Д. В.

„ТЕРРОРИЗМ”, „ТЕРРОРИЗМИ” И ФЕНОМЕН ЖИВУЧЕСТИ ТЕРРОРИЗМА

Анализируется феномен живучести терроризма. Несмотря на свою практически полную неспособность обеспечить окончательную победу, терроризм остается существенным фактором политической борьбы. Корни такой живучести предлагается искать в разнообразии форм террористического насилия, генетически и стратегически не связанных друг с другом; в относительной результативности терроризма в достижении некоторых тактических целей; в наличии узкогрупповых интересов террористических групп, которые обуславливают продолжение террористической деятельности вопреки ее общей неэффективности.

Ключевые слова: тероризм, террористические группы, живучесть терроризма.